

JAN URBAN JARNÍK A JEHO PŘÍNOS PRO PRAŽSKOU ALBANISTIKU

Jan Urban Jarník se narodil 25. května 1848 v obci Potštejně v Čechách, která toho času spadala pod Rakousko-Uhersko, a zemřel v Praze v roce 1923 (Gosturani, 1999, s. 173). V roce 2023 tedy uplynulo celých sto let od jeho úmrtí. Jarník pocházel z chudé rodiny a původně se měl stát duchovním — podle jeho vlastních slov lidé, kteří v té době prahli po vědomostech a chtěli studovat, se zabývali vírou. V období kolem třinácti let si začali on i jeho matka všimnout, že má nezvyklé nadání pro jazyky. Zajímavé je, že z celé početné rodiny byl Jarník jediným dítětem, které se zabývalo studiem a ničím se nevyučilo, jak tomu bylo u ostatních sourozenců. Byl to právě jeho skromný původ, který zřejmě způsobil, že se neustále zajímal o vztah mezi jazykem, folklorem a lidovou slovesností. Není proto náhodou, že mezi Jarníkovými spisy se v Praze také našel rukopis Thimiho Mítka z roku 1889. Obsahoval mimo jiné i folklórní texty, které měl Jarník připravené pro tisk (srov. Jarník, 1895, s. 121) — to je jeden z mnoha příkladů, které jasně svědčí o Jarníkově zájmu o folkloristiku. Na gymnáziu se Jarník pak rozhodl věnovat studiu moderních jazyků.

JARNÍK JAZYKOVĚDEC

Jarník se nejprve zabýval románskými jazyky, konkrétně rumunštinou. Dle archívu Univerzity Karlovy v tomto oboru také obhájil profesorský titul.¹ Archivní materiály dále dokládají, že Jarník dokonale ovládal několik cizích jazyků, kromě češtiny a dalších slovanských jazyků, které nejsou blíže specifikovány, uměl i německy, francouzsky, italsky, maďarsky a samozřejmě rumunsky. Navíc ovládal i některé mrtvé jazyky jako sanskrt, gótštinu a střední a starou horní němčinu.

Jarník byl převážně samouk a ani v případě albánštiny tomu nebylo jinak. Jazyk se začal učit sám svépomocí bez možnosti konzultace nejasností a opravy gramatických a lexikálních chyb, kterých se při studiu dopouštěl.

Jeho zájem o albánštinu vycházel čistě z lingvistické zvědavosti. Během svých univerzitních studií rumunštiny narazil na jazyk, u kterého na základě svých zkušeností a jazykovědných znalostí konstatoval, že s rumunštinou sdílí několik společných znaků. Tímto jazykem byla právě albánština.

Chronologie jeho lingvistických studií je následující.² Po ukončení středoškolských studií se ve věku 22 let stěhuje z Čech na univerzitu do Vídně. Tam se účastní důležitých lingvistických přednášek vedených významnými jazykovědci, jako jsou např. Miklošič, Šembera, germanista Tomaschek či romanista Mussafia.

Po dokončení vysokoškolských studií v roce 1849 se po získání výměnného stipendia vydává do Paříže, kde se setkává s předními světovými romanisty. Tady se také seznamuje s rumunským studentem Constantinem Georgianem, se kterým si po návratu do Vídně vyměňuje dlouhou studijní korespondenci. Ve Vídni pak vyučuje francouzštinu a němčinu na gymnáziích v Leopoldstadtu.

1 Fond Univerzity Karlovy, č. evidenční NAD 37, č. inventární 340.

2 Jarník (nevydaný rukopis).

Přesto všechno zůstává jeho prvotním zájmem nadále rumunština, kterou později také studuje v Bukurešti, získá z ní doktorát a časem se v rumunské lingvistice také habilituje. Jarník se tedy stal odborníkem na rumunský jazyk a rumunskou kulturu, jeho jazyková genialita se však neomezila pouze na znalost jednoho konkrétního jazyka a jedinou specializaci.

Abychom lépe pochopili, co vlastně Jarníka přivedlo ke studiu albánštiny, je třeba si nastínit některé dobové a politické souvislosti. Po Prizrenské lize v roce 1878 a poněkud neklidných časech znalo Rakousko-Uhersko Albánce především v souvislosti s nepokoji a revoltami proti Turkům. V souvislosti s filologickým bádáním té doby není možné opomenout jména Johanna Georga von Hahna či Franze Boppa. Ač z pohledu dnešní albanistiky/albanologie znamenalo jejich působení zásadní posun v této vědě, je nutné připomenout, že oba jazykovědci se nejprve zabývali románskými jazyky a srovnání s albánštinou využívali pro objasnění gramatických systémů a některých lexikálních jevů jazyků, které zrovna zkoumali. To byl v podstatě i Jarníkův případ. I on se začal albánštinou zabývat jako doplňkem, který si přidal ke svému výzkumu, aby mohl lépe objasnit fungování gramatického systému rumunštiny. K tomu, aby se profiloval a specializoval v albanologii, potřeboval Jarník více než dvacet let. Během této doby došlo k něčemu, co mohl Jarník v počátcích svého studia albánštiny jen těžko předpokládat: svým působením položil základy odborného zkoumání tohoto jazyka na FFUK v Praze. Jeho pohled je z dnešního hlediska v mnohém velmi inovativní a vizionářský, protože si vybírá komparativní, resp. kontrastivní metodu, natolik vlastní indoeuropeistice, tak jak ji známe v dnešní podobě.

JARNÍKŮV ŽIVOTOPIS PSANÝ ALBÁNSKY

Na Jarníkův životopis psaný albánsky se pohlíží jako na raritu. Je třeba si uvědomit, že Jarník se albánsky naučil, aniž by do Albánie kdy zavítal. Z dobové korespondence, kterou udržoval s Gustavem Meyerem, jasně plyne, že oba vědci se chystali na společnou cestu napříč Albánií, ta se ale bohužel vzhledem k Meyrovu úmrtí nikdy neuskutečnila.

Na základě dobových pramenů lze předpokládat, že se Jarník albánštinu začal učit ve Vídni přibližně v době, kdy se učil i rumunsky. O jeho albánském učiteli Marku Shantojovi, se kterým se seznámil ve Vídni, se vědělo, že se narodil ve Skadaru (alb. Shkodër) a že učil albánsky cizince, kteří měli o jazyk zájem. Existuje dokonce fotografie Shantoji, kterou v průběhu let 1903–1913 pořídila Edith Durhamová a kterou dnes můžeme nalézt v cyklu nazvaném *Photo Collection of Edith Durham: Albania, Montenegro and Kosovo*. Pod fotografií je Shantoja stroze popsán jako katolický rodák ze Skadaru.

Co se týče ručně psané Jarníkovy autobiografie, je více než jasné, že Jarník byl obeznámen s výsledkem Manastirského Kongresu v roce 1908.³ Velká část textu je

3 Manastirský kongres neboli „Kongres Abecedy“ se konal v roce 1908 v dnešní Severní Makedonii. Pro albánštinu byl velmi zásadní, neboť se na něm ustanovilo, že jazyk bude graficky zaznamenán pouze latinkou. Do té doby využívala albánština kombinaci cca 6 různých abeced včetně té řecké (pozn. autorky).

psána v gegském severském dialektu; pravděpodobně to bylo způsobeno tím, že Jarníkův učitel, jak již bylo zmíněno výše, pocházel ze Skadaru, a tedy ze severu země. Zajímavé je, že před Manastirským kongresem Jarník sestavil originální grafický systém, kde si část diakritiky vypůjčil z rodné české abecedy, například háček nad c k zaznamenání hlásky ç v albánštině vyslovované jako české písmeno č, nebo znaky k redukci některých digrafů. Na podobné bázi postupoval i při zaznamenání délek u samohlásek v gegštině, kde zase označoval dlouhou samohlásku čárkou. Dá se říci, že jeho originální grafematický systém pro zápis albánštiny je směsicí dialektálních, mezijazykových a fonetických znaků, která jako by se částečně podobala dnešní mezinárodní fonetické abecedě IPA.

I přes neoddiskutovatelnou přítomnost gegštiny vykazuje rukopis i prvky toské (dialekt jižní Albánie), jako např. zaznamenání budoucího času prostřednictvím částic *do të* (srov. Jarník, nevydaný rukopis) apod.

Text také obsahuje několik gramatických nepřesností, z nichž některé autor při kritickém čtení odstranil škrtáním. Jedná se o chyby v souvislosti s preponovanými gramatickými členy u podstatných nebo přídavných jmen v jednotném čísle, kde Jarník chybně uvádí shodu s rodem daného slovního druhu, a nebere v potaz gramatický pád daného slova (tato chyba je mimochodem poměrně častá i u dnešních českých studentů albánštiny).

Zajímavá je i lexikální stránka rukopisu, kde se opakovaně objevuje snaha o jakousi ryzost jazyka, místy hraničící až s purismem. Zejména se jedná o odstranění turkismů (např. *hyzmetqar* — z turečtiny — nahrazeno albánským *shërbëtor*, obojí značí sluhu, sloužícího) nebo grécismů (např. *apofasis* — z řečtiny — nahrazeno albánským *vendos*, oboje znamená umístit), ke kterému pravděpodobně opět došlo při redakci.

Pokud jde o vztah Jarníka k Albánii, je nutné si uvědomit, že střední Evropa si v 19. století teprve začíná uvědomovat existenci Albánie jako takové. Nestávalo se často, že by o tento národ, jazyk a kulturu projevil zájem odborník Jarníkových kvalit. Z tohoto hlediska je Jarník považován za ojedinělou výjimku, jako člověk i vědec.

Z archívů Univerzity Karlovy je více než zřejmé,⁴ že Jarník byl ve své době hluboce respektovaným odborníkem, a to nejen pro své praktické a teoretické jazykové znalosti, ale zejména pro svůj lidský přístup. V oborové radě, která byla ustanovena během Jarníkovy habilitace, figuruje hojně jméno Jana Gebauera, jednoho z nejvýznamnějších slavistů-bohemistů 19. století.

Další fakt, který poukazuje na to, že se Jarník těšil všeobecné přízni a respektu, je kondolence z roku 1923, kterou adresoval Akademickému senátu FFUK v Praze sám prezident republiky, Tomáš G. Masaryk.⁵

JARNÍKŮV PŘÍNOS PRO PRAŽSKOU ALBANISTIKU

Přestože jeho primární specializací byla rumunština a další románské jazyky, a nikoli albánština, byl to právě Jarník, kdo zcela nepochybně probudil zájem o tento v české kotlině velmi „exotický“ jazyk. Jazyk, jehož osud byl na půdě FFUK několikrát zpe-

⁴ Fond Univerzity Karlovy, č. evidenční NAD 37, č. inventární 340.

⁵ Ibid.

četěn. Albanistika (pokud o ní můžeme vůbec hovořit i v dřívějším kontextu) se na FFUK vyznačuje schopností neustále vznikat a zanikat. Po jejím založení byl obor v 50. letech minulého století zrušen v důsledku politického nepřátelství mezi Albánii a tehdejší Československem, stejně jako krátce po znovuotevření studia na konci 90. let (válka v Kosovu). Nicméně z onoho prvního období vzešly významné lingvistické osobnosti jako Pavel Novák nebo Václav Polák.

Albanistika na FFUK se nakonec znovu otevírá jaké svěbytný obor od akademického roku 2011/2012 v rámci Katedry jihoslovanských a balkanistických studií (od r. 2024 přechází pod Ústav etnologie a středoevropských a balkánských studií). Je rovnocennou specializací v rámci jihovýchodoevropských studií vedle srbštiny, chorvatštiny, slovinštiny, rumunštiny a bulharštiny (a řečtiny). Je velice potěšující, že je její výzkum v různých badatelských oblastech pokryt stejnou měrou, jako je tomu u ostatních výše zmíněných jazyků. Dá se říci, že díky Jarníkovu počátečnímu úsilí se dnes u nás po různých historických peripetiích otevírají pro albanistiku nové možnosti, včetně mezinárodní spolupráce.

LITERATURA

- GOSTURANI, Xh. (1999): *Historia e albanologjisë*. Tiranë, Albin.
- JARNÍK, J. U. (1895): Kus ze života chudého českého studenta ve Vídni v letech sedmdesátých. In: J. Karásek (ed.) *Sborník Čechů dolnorakouských*. Vídeň: Národopisný odbor dolnorakouský (tiskem V. Šimáčka v Praze).
- JARNÍK, J. U. (1916): Za jazykem albánským. Vzpomínka z let (1879–81). *Osvěta*, 1916/46, 3.
- JARNÍK, J. U. *Si e kam fillue me msue gjuhën shqyp* (dokument i pa botuar — nevydaný rukopis).

DALŠÍ ZDROJE

- DURHAM, M. E. *Photo Collection of Edith Durham: Albania, Montenegro and Kosovo (1903–1913)*. Fond Univerzity Karlovy, č. evidenční NAD 37, č. inventární 340.

Orkida Backus Borshi | Ústav etnologie, středoevropských a balkanistických studií,
 Filozofická fakulta Univerzity Karlovy | nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
 ORCID: 0000-0003-3330-1726
 orkida.borshi@ff.cuni.cz